

Cultische gewaden

Achter de schermen zijn in de gemeenten van de Christengemeenschap, nauwelijks zichtbaar, heel wat handen aan het werk om het voltrekken van de sacramenten mogelijk te maken. In dit themanummer over cultische gewaden kijken we achter die schermen en vertellen mensen die lokaal of landelijk actief zijn over hun werk aan de gewaden. Wilma Bos schrijft in een overzichtsartikel over de betekenis van het cultische gewaad en Harry Buisman vertelt over het leven van Truus Timmermans, pionier van het gewadenwerk in Nederland en daarbuiten.

Zie, de mens

*door Wilma Bos
(geestelijke, gemeente Leeuwarden)*

Enige jaren geleden was er een conferentie over kleding met de titel 'Omhulling van het lichaam, onthulling van de ziel, taal van de geest'. Deze titel geeft al aan, hoeveel betekenissen kleding kan hebben. De priesterlijke gewaden zijn natuurlijk het eerste, maar ze hebben ook onthullend karakter, in heel speciale zin. Ze zijn echter voornamelijk teken, verwijzing naar iets hogers, taal van de geest. Op enkele aspecten wil ik in dit artikel ingaan, voor een grondiger bespreking zou het een boek moeten worden!

Wat hangt er zoal in de sacristiekasten? Ten eerste de gewaden, die voor iedere priester persoonlijk op maat gemaakt worden en die persoonlijk bij hem of haar horen. Dat zijn de zwarte talaar (betekent: gewaad tot de enkels), de witte alba (alba betekent wit), de stola's en gordels in acht kleuren (stola is een oude benaming o.a. voor een lange doek om de hals), de korte alba met de gepunte rand

Kast met kazuifels (gemeente Meppel)

en de baret. Verder de paarse talaar voor de doop, de rode talaar voor de huwelijkswijding en de jeugdwijding en de lichtpaarse korte alba voor de huwelijkswijding. Dan zijn er de gewaden, die in de gemeente blijven, ook wanneer de priester naar een andere gemeente verhuist: tien kazuifels of casula's (casula betekent huisje) voor de tien

Marjolijn Schuiff (gemeente Arnhem): 'Ongeveer 20 jaar geleden ben ik gewaden gaan strijken. Het was in het begin een heel geploeter om in een keer die lange alba's, die niet op de strijkplank passen, kreukvrij te krijgen en terwijl je bezig bent het zo te houden! Soms dacht ik wel eens: "dat leer ik nooit". Tegelijk ervaar ik, net als de anderen met wie ik dit werk in Arnhem samen doe, niet onder woorden te brengen gevoelens bij het eerbiedvolle omgaan met gewijde gewaden. Het geeft je verantwoordelijkheid om de dienst mogelijk te maken.'

feesttijden, zeven mantels met nog twee extra kragen en de ministrantengewaden.

Priesterwijding

Tijdens de wijdingsvoorbereiding maken de pas-sessies met de naaisters, (naast het schrijven van het rituaalboek) een belangrijk deel uit van de praktische voorbereiding op de priesterwijding. De maten worden genomen, de kandidaten moeten regelmatig op een tafel gaan staan om de lengte af te spelden, hier wordt nog wat ingenomen, daar nog wat uitgelegd, kennissen en familieleden krijgen instructie voor het naaien van de stola's en gordels. Het lijkt iets heel uiterlijks, maar het zijn belangrijke stappen onderweg naar de priesterwijding.

Ieder mens is heel anders, de een is lang en dun, de ander rond, een gordel zit bij een vrouw anders dan bij een man, en toch zijn al die individuele lichamen onderweg om dragers worden van de priesterlijke mens. Het gewone, dagelijkse, onvolkomene mag dienstbaar gaan worden aan de heilige handelingen. Ik heb dat persoonlijk als een ontroerend onderdeel ervaren van de weken vóór de priesterwijding. Dat wat innerlijk gebeurt in de wijdingsvoorbereiding mag concreet zichtbaar worden in de gewaden. Op de avond voor de eigenlijke priesterwijding, als onderdeel van de interne handelingen binnen de priesterkring, worden dan de gewaden over stoelen gelegd en door een priester, vaak één van de wijdingsvoorbereiders van het seminarie, gewijd. De volgende morgen worden

ze dan voor het eerst als priesterlijke gewaden aangetrokken en ik kan me herinneren, dat de heer Schroeder ons destijds liefdevol hielp bij het kleden, als laatste begeleidende handeling vóór de priesterwijding.

De wijdingskandidaten treden dan de kerkruimte binnen, gekleed in de talaar, de alba en de gordel. Dit beeld is uitdrukking voor het innerlijke wordingsproces dat voorafging en voor de bereidheid van de enkeling om het sacrament van de priesterwijding te ontvangen, maar ook voor de bereidheid van de al bestaande priesterkring om tegen deze kandidaat 'ja' te zeggen.

Tijdens de mensenwijdingsdienst verschijnt dit beeld (talaar, alba, gordel), wanneer de priester het credo leest. In zekere zin is hij of zij dan weer opnieuw priesterkandidaat. Door het lezen van het credo, dat wil zeggen van de geloofsinhouden, legt de priester ten overstaan van de gemeente getuigenis af deze inhouden altijd weer innerlijk levend en nieuw en persoonlijk waar te willen maken en het wordt dan ook afgesloten met 'Ja, zo is het'. Voordat de drie hoofddelen van de mensenwijdingsdienst voltrokken kunnen worden, is er door dit beeld even een herinnering aan de priesterwijding. Het credo klinkt overigens niet tijdens de priesterwijding.

De priesterwijding is een mensenwijdingsdienst met invoegeels tussen de hoofddelen, die de verschillende stappen in de wijdingshandeling omvatten. Aan de zijkant liggen de stola's klaar en er hangen zoveel kazuifels als

Jan Bruins (gemeente Amsterdam): 'Vanaf m'n veertiende ben ik van beroep etaleur en standontwerper en wijze leermeesters leerden mij de waarde van de materialen te ontdekken. Ruim twintig jaar geleden werd ik door Piet Delen gevraagd om het altaar en de gewaden klaar te maken bij het wisselen van de feesttijden. De altaarkleden laat ik wassen bij een wasserij die nog ouderwets mangelt, daardoor krijgen ze body. Wanneer ze gewoon gewassen worden, zijn ze gemakkelijk slap en flodderig. Ik vind dat dit werk, wat ik samen doe met Elisabeth van Cruisen, zorgvuldig gedaan moet worden met aandacht en liefde. Dat is trouwens bij alles wat je doet van belang.'

Lieke van Hees (2e van rechts, gemeente Eindhoven): 'Als de priester met de ministranten aan het altaar staat, moet het er goed uitzien, anders kan het afleiden. Het heeft ook met eerbied te maken. Er zijn veel zaken die maken dat de mensenwijdingsdienst in eerbied en aandacht kan verlopen en daar zijn de gewaden ook een onderdeel van. Het naaiwerk is voor mij een meditatieve aangelegenheid, vooral het handwerk ervan. Door samen met anderen mee te werken besef ik goed wat er alle-

maal bij komt kijken, wil er überhaupt een mensenwijdingsdienst gehouden kunnen worden.'

er priesters op die dag gewijd worden. Voordat het evangelie wordt gelezen wordt een handeling voltrokken als voorbereiding daarop: de celebrant legt bij ieder de stola om en er wordt uitgesproken, dat daardoor de kracht van de priesterlijke waardigheid tot uitdrukking komt. Door de stola wordt het spraakorgaan geheiligd, opdat het goddelijke woord in het menselijke woord van de priester moge doorklinken. Het evangelie dat daarna door de kandidaat wordt gelezen is de proloog van het Johannesevangelie, het evangelie van het scheppende woord, de Logos. Vandaar dat bij elk priesterlijk spreken en handelen de stola gedragen wordt, behalve dus bij het credo.

Na het offergedeelte volgt een wijdingsonderdeel, dat opgevat zou kunnen worden als een drempelovergang. De kandidaat rondt met een ja-woord zijn wording tot dan toe af, en gaat door met een nieuw leven. Daarna volgt een zegen met gewijde olie, en het plechtige omhangen van de kazuifel. Hierdoor krijgt de wordende priester, zoals de begeleidende woorden luiden, de kracht om de mensenwijdingsdienst te voltrekken.

Mensenwijdingsdienst en jeugdwijding

Eén van de eerste vragen die vaak gesteld worden, wanneer mensen de mensenwijdingsdienst voor het eerst beleven, is: wat betekent het wanneer de kazuifel of stola wordt afgedaan en weer omgedaan? De beschreven stappen in de priesterwijding kunnen inzichtelijk maken, waarom tijdens de mensenwijdingsdienst verschillende combinaties van de gewaden zichtbaar zijn, passend bij wat er op dat moment gebeurt. Rondom de evangelieverkondiging is de stola het belangrijkste: in de kleur van de feesttijd rondom het spraakorgaan gelegen, in het teken van het kruis over de adem en het hart. Bij het credo de meest 'persoonlijke' gewaden: de priester die verantwoording aflegt over zijn of haar religieuze geloofwaardigheid. En bij de drie hoofddelen van de mensenwijdingsdienst de kazuifel.

Er is nog één onderdeel van deze gewaden, dat zichtbaar kan worden, en wel een kort moment tijdens het omkleden tussen de jeugdwijding en de daarna volgende mensenwijdingsdienst, namelijk de zwarte talaar. Die is bij ons niet, zoals in vroeger jaren bij ka-

Janny Klink (gemeente Rotterdam): 'Ik vind het fijn als de alba's en de talaren prettig zitten bij de priesters, ik maak ze en verander ze tot ze voor hun gevoel goed zijn. Je werkt met heel dure stof en die wil je niet verknippen. Het moet meer dan goed zijn. Bijna alle gewaden bij ons in Rotterdam zijn vernieuwd door een groep die er voor mij was. De afgedankte gewaden werden, als ze nog redelijk goed waren, hergebruikt in aankomende gemeenten en kampen. Als ze te oud geworden zijn worden ze verzameld en verbrand.'

Ronald du Long (Kring Zeeland, Middelburg): 'Wij huren de kerk van de Doopsgezinde gemeente in Middelburg en moeten voor elke mensenwijdingsdienst het altaar en het achterdoek opbouwen. Ook de sacristieruimte moet worden ingericht, de bloemen verzorgd en de gemeentekamer in orde gebracht. De gewaden hangen in kledinghoeken bij iemand thuis. Ik vervoer ze in een koffer naar de kerk; door het vervoer kost het strijken wel wat extra tijd en zorg. Wij hebben nu alle kleuren gewaden. Alleen de kazuifel voor de Johannestijd, een oude van een andere gemeente, is wat smoezelig en moet nog eens vervangen worden. Er zijn nu concrete plannen dat we een aparte kamer in de kerk krijgen toegewezen voor opslag, dan zullen we kasten en laden moeten gaan maken.'

tholieke priesters, de dagelijkse dracht van de priester, maar blijft meestal verborgen onder de alba. Als teken dat er voor de jeugdwijdingen een belangrijke drempelovergang plaats heeft, die tot in het lichamelijke werkzaam is, vindt dit omkleden als onderdeel van het sacrament plaats.

Van onder de korte witte alba en de rode talaar in de kleur van de opstanding, komt het zwart te voorschijn. Bij veel mensen kan deze aanblik op dat moment een sterk gevoel, zelfs een schok doen ontstaan: hier staat de mens in al zijn sterfelijkheid. De zwarte talaar is dan

ook inderdaad in de taal van de geest het beeld van het fysieke lichaam van de mens. In deze zelfde taal kunnen ook de andere gewaden geduid worden. Bij de jeugdwijding wordt dit zwart vervolgens bekleed met de witte alba, als teken voor het door Christus met nieuwe levenskracht gesterkte levenslichaam. In de bijbel, met name in de Openbaring, is er vaak sprake van witte gewaden, meestal in samenhang met het thema van overwinning. Er klinkt dan iets toekomstigs mee, in de zin van: ...er zal eens zijn en is reeds nu. Ook Paulus spreekt hierover op meerdere plaatsen: '...omkleedt U met het wezen van de Heer Jezus Christus' (Rom. 13:14), en over het 'aandoen van de nieuwe mens' (Ef. 4:24). Er ligt een opdracht en een belofte in, iets wat we telkens weer kunnen doen, maar wat over het algemeen nu nog niet van blijvende aard is.

De stof

Is de talaar meestal van de van het dier afkomstige wol, een substantie die door zijn warmte kwaliteiten zeer verwant is met het menselijke lichaam, de alba is van een plantaardige stof: linnen met katoen. De witte gewaden die in de Openbaring genoemd worden zijn ook vaak van linnen, een stof die heel veel handelingen moet ondergaan, voordat hij geschikt is om tot stof te kunnen worden verwerkt. Zoals in het sprookje 'De blauwe bloem' (Karl Paetow: Sprookjes van Vrouw Holle) staat: gesleten, gedompeld, geroot, gerepeld, gedroogd, gebrakt, gezwingeld, gehegeld, gesponnen, geweven, gebleekt,

Kast met mantels (gemeente Meppel)

versneden, gedragen, versleten. Er is veel werk voor nodig, voordat het beeld van het met de Christusgeest doordrenkte levenslichaam kan ontstaan! Al deze gedachten kunnen opkomen bij het zien van de witte alba. Met de stola, de gordel en de kazuifel betreden we het veelkleurige gebied van het zieleven van de mens. De kazuifel is daarbij het belangrijkste, de gordel en de stola passen zich daaraan aan. De stof is vaak zijde, waarvan de draden door de offerkracht van het insectenwezen aan de mens geschonken worden. Deze vlinderwereld heeft een intieme relatie tot het licht en zijde is dan ook de stof, die het meest gedifferentieerd en helder kleur zichtbaar maakt.

De kleuren, die aan de cultische gewaden en aan het antependium (voorhangsel van het altaar) en de ministrantengewaden te zien zijn, kunnen opgevat worden als de kleuren, die de religieuze ziel aanneemt in de opeenvolgende feesttijden. Wanneer we die zouden kunnen schouwen, zou bijvoorbeeld in de Adventstijd een zich tot de geestelijke wereld wenden de overheersende zielestemming zijn, die zichtbaar wordt in het blauw. In de Paastijd ligt het accent op het omgekeerde: geestelijke kracht stroomt naar de aarde en wordt zichtbaar in het rood. Tijdens elke mensenwijdingsdienst zijn overigens deze beide bewegingen aanwezig en worden in evenwicht zichtbaar in de wanden van de kerkruimte, de donkerder achtergrond van het altaar en in de grondkleur door het jaar heen:

het lichtpaars van de trinitarische feesttijden. Bij de mensenwijdingsdienst zijn op de kazuifel gestileerde vormen te zien, die samen met de rand vaak een andere kleur hebben dan de ondergrond, soms ook de gelijke kleur in een iets andere nuance. De vorm op de rug is vrijwel de hele tijd te zien, de andere alleen wanneer de priester zich tot de gemeente wendt. Wanneer jeugdwijdelingen in de sacristie voor het eerst de gewaden mogen bekijken, vragen ze vaak 'Wat betekent die U of die 8?' Maar vaak komen ze zelf al met een eigen interpretatie, bijvoorbeeld: die U is net een bloemkelk waar het zonlicht in stroomt, of: twee handen die zich naar de hemel wenden, of: dat lijkt wel die tekening die u maakte toen u over het leven van Jezus Christus sprak: eerst kwam hij van de hemel naar de aarde, toen stierf hij, werd weer opgewekt en daarna was er nog de hemelvaart. En die 8, die hebben wij ook gelopen met eurtmie, bij de ene helft ben je naar binnen gericht, in jezelf, dan ga je door het kruispunt en richt je je naar buiten, naar de kosmos, en zo steeds maar door. Zinnvolle gedachten en er zijn er misschien nog wel een paar aan toe te voegen.

Zie, de mens

Tenslotte nog enkele woorden over de baret, de mantel en de korte alba. De baret is van stevige, zwarte wol en is eigenlijk een teken voor de priester als ambtsdrager, niet zozeer als cultisch handelende, zoals bij de stola en de casula het geval is. In de religieuze ge-

schiedenis van de mensheid is er bij verschillende volkeren en in verschillende tijden een andere betekenis gehecht aan het in religieuze zin ontbloten of juist bedekken van het hoofd. Hier is het zo, dat de weg van en naar een sacrament met bedekt hoofd wordt gegaan en bij het voltrekken van het sacrament of de sacramentele handeling zoals bijvoorbeeld het begrafenisritueel, het hoofd ontbloot wordt. Het is ook het teken voor het menselijke Ik van de priester, die door de kracht van de wijding de sacramenten mag voltrekken, maar door de baret laat zien zich daar vanuit eigen verantwoordelijkheid heen te begeven. Vanuit dezelfde innerlijke houding wordt bij de toespraak ook de baret gedragen: het element van de verkondiging (stola) wordt verbonden met het persoonlijke aspect van de eigen verwerking en interpretatie (baret) in het teken van het vrije geestesleven.

De mantel wordt gedragen over de talaar, alba, stola en gordel heen. De kleuren en stoffen zijn dezelfde als die van de kazuifel, de kraag heeft de kleuren van de randen en figuren. Hij wordt gedragen bij de zondagsdienst voor de kinderen, bij het begrafenisritueel, de cultische dagafsluiting en de avondpreek. Dit zijn allemaal handelingen, die geen deel uitmaken van de zeven sacramenten en de mantel geeft hierbij uitdrukking aan het zegenende aspect van het priesterlijke werken. Ook kan wellicht bij deze cultische handelingen in de mantel de omhulling van de meevoltrekkende gemeente worden gevoeld. Dit laatste

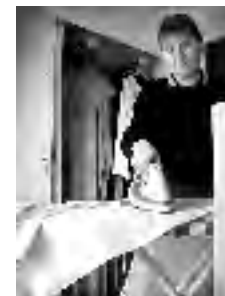
aspect mag ook meeklinken bij het omleggen van de mantel bij het credo bij de bijzondere diensten van Kerstmis, Pasen en Pinksteren. Eerder in dit artikel werd één kant van het lezen van het credo benadrukt, namelijk het verantwoording afleggen van de priester over zijn geloofsinhoud, maar dat credo is natuurlijk ook deel van het bewustzijn van de gemeente, zij het op een vrijere wijze dan voor de priester. Die verbinding van priester en gemeenteleden in de inhoud van het credo kan op die bijzondere feestdagen uitgedrukt worden in het dragen van de mantel.

De korte witte alba (ook linnen met katoen) wordt gedragen bij het biechtsacrament, de doop en de jeugdwijding en vormt door zijn puntige onderkant een soort van geleidelijke overgang naar het zwart, resp. paars en rood van de talaar eronder. Het duidt aan dat het levenslichaam wolkachtig over het fysieke lichaam heen ligt, zoals als waar beeld zo mooi te zien is bij zwarte kleding, waarover een witte kanten kraag gedragen wordt.

Toen Pilatus sprak 'Zie, de mens' had hij een goddelijk wezen voor zich, dat bekleed was met een doornenkroon en een mantel, het tegenbeeld van een koning. Op dat moment was Christus niet alleen met een menselijk lichaam omkleed, maar zelfs met een concentraat van wat in het menselijk wezen ten dode gedoemd was. In de priesterlijke gewaden mag nu het omgekeerde gebeuren: het sterfelijke wezen van de mens mag al, als vooruitblik op de toekomst, verschijnen met onsterfelijke omkleed.

Trees Joop (gemeente Alkmaar): *'Met de overgang van de kleine kerk in Schoorl naar de nieuwgebouwde kerk in Alkmaar (eind '93) was er veel werk te doen aan de gewaden. Voor 1993 waren de gewaden al compleet, maar in afwachting van de nieuwe kerk werden er door een groep mensen in Koedijk nieuwe ministrantengewaden gemaakt. De oude gingen later naar Instituut Scorlewald in Schoorl, waar sinds lange tijd eens per maand een mensenwijdingsdienst wordt gehouden. Onder leiding van Bep Janssen is daar toen een complete serie casula's in alle kleuren gemaakt en een nieuwe mantel voor de Michaëlstijd. Ik was, strijk en herstel gewaden en daarbij realiseer ik me dat ze bij de sacramenten worden gebruikt; in het verzorgen til je ze als het ware uit het "gewone" op.'*

Clary Okken (gemeente i.o. Meppel): *'In mijn vrije tijd ben ik ooit begonnen aan een opleiding voor coupeuse en lerares modevakschool en heb toen met veel plezier textielvakken gegeven op de bovenbouw van de vrijeschool in Meppel. Meppel is een gemeente in oprichting zonder inwonende priester, maar we hebben vrijwel alle gewaden die nodig zijn. Ik heb het naaien altijd sacraal werk gevonden. Toen Siegwart Knijppenga bewindsdrager werd heb ik de kragen gemaakt. Ik was erg gespannen of het goed was, die prachtige zijde, stel je voor dat het niet goed zat. Inmiddels heb ik al vaak kunnen zien dat de kraag precies op zijn schouders blijft liggen. Weer een zorg minder.'*

Truus Timmermans-Rose - Middelpunt van het gewadenwerk

door Harry Buisman

(geestelijke, gemeente Den Haag)

Als Truus iets deed, dan deed ze het helemaal, voor 200%. Halfbakken werk kon ze niet uitstaan. Met de gewaden ging ze uiterst zorgvuldig om. Een kazuifel mocht niet scheef hangen – niet bij de celebrerende priester tijdens de dienst, maar ook niet over een klerhanger in de kast. Als ze ging naaien dan werd eerst de kamer daarvoor ingericht. De werktafel werd met witte doeken bedekt, de kamer werd gelucht (Truus rookte), een beeltenis werd neergezet of opgehangen. Elk afgeknipt draadje van een gewaad dat gewijd was, werd zorgvuldig bewaard om te worden verbrand. 25 jaar was Truus het middelpunt van het gewadenwerk in Nederland en ook voor de internationale Christengemeenschap.

Hoe verliep haar leven?

Geertruida Adriana Henrica Rose (*30-4-1920 - †4-7-2000) werd geboren in een familie met veel heerooms (ooms die rooms-katholiek priester zijn), op de verjaardag van prinses Juliana, waardoor er op haar verjaardag altijd gevlagd werd. Desondanks lachte niet alleen maar het geluk haar toe. Nee, er was juist een sterke inslag in het lot nodig om het latere werken aan de gewaden voor te bereiden. Al heel vroeg werd Truus geconfronteerd met de dood, doordat kort na elkaar één van haar zusjes en haar moeder stierven. 'Ik speelde als klein kind vaak op het sterfbed van mijn moeder', zei Truus vaak. Haar vader hertrouwde, maar met haar tweede moeder kon Truus niet goed opschieten. Ze ging al snel

naar een internaat en daar had ze het niet altijd gemakkelijk. Maar wel ontstond er na verloop van tijd een hechte band met één van de zusters aldaar, mèrè Margaretha. Als Truus het moeilijk had vond ze steun en troost bij deze vrouw. Bovendien wijdde deze 'Martha' haar in in de kunst van het naaien van gewaden. De band met mèrè Margaretha bleef bestaan, ook toen Truus zich later radicaal van de katholieke kerk afwendde. Nog twee jeugdherinneringen van Truus. Eén herinnering, die ze mij vaak verteld heeft, hangt samen met de tijd van het jaar waarin zij later zou sterven – de Johannestijd. Er werd ergens in Brabant een Johannesspel opgevoerd. Een van de spelers werd ziek en Truus werd gevraagd om in te vallen. Haar rol in het spel was die van een dienaar. Maar deze dienaar moest op een gegeven moment het af-

Louisa Vervecken (gemeente Antwerpen): *'De aandacht voor verzorging van kleding is mij eigen, ik heb daar oog voor. Het eerste gewaad dat ik heb genaaid was een alba en dat was een bijzondere ervaring. De intentie waarmee je dat doet is een stemming van zorgende aandacht. Dat rustige, gestage er aan werken is ook heel heilzaam voor mijzelf. De wijding van deze alba was voor mij een belangrijk moment, toen nam ik afscheid van wat ik zelf had gemaakt. Want de binding moet niet blijven, het komt nu helemaal ten dienste van het sacrament.'*

geslagen hoofd van Johannes de Doper op een schotel naar binnen dragen. Dit heeft een ongelooflijke indruk op Truus gemaakt, die toen 13 of 14 jaar oud was. Een andere belangrijke jeugdherinnering van Truus was dat haar vader haar eens meenam naar Bayreuth, naar de Festspiele van Richard Wagner. Ongeveer in het midden van haar leven leerde Truus de antroposofie en de Christengemeenschap kennen en dat gebeurde op een voor haar zeer karakteristieke wijze. Toen haar zoon Henk schoolrijp werd, zocht ze voor hem de beste school van Den Haag en... belandde bij de vrijeschool. Toen ze voor het eerst een foto van Rudolf Steiner zag, vroeg ze: 'Wie is dat, is dat een priester?' Via de antroposofie hoorde ze ook van de Christengemeenschap. Ze zei: 'Met een kerk wil ik absoluut niets meer te maken hebben'. Maar Truus had een tèt religieuze ziel; niet lang daarna belde ze toch Herman Anema, toen gemeentetegeestelijke in Den Haag, op voor een gesprek. Anema kwam ogenblikkelijk en het gesprek verliep kennelijk positief, want daarna ging Truus de diensten bijwonen, leerde ze ministreren en na verloop van tijd werd ze steeds meer een onmisbare gemeentehelptster. Er ontstond een sterke verbondenheid met Anema. Zijn dood beleefde ze mee terwijl ze in Zwitserland was. Op de betreffende ochtend ging ze met een bergbaantje naar

boven. Toen ze boven de wolken in het licht kwam, wist ze dat Anema overleden was. Ze reisde meteen terug om bij hem te waken en bij zijn crematie te zijn.

Eigenlijke opdracht

Na de dood van Anema raakte Truus in een crisis. Ze werd ernstig ziek en moest geopeerd worden. 'Ik ging door een donkere tunnel met aan het einde een licht, maar ik moest nog terug', vertelde ze. Ze kwam weer uit de crisis (het was rond haar derde maanknoop) doordat Arie Boogert, een andere geestelijke, haar vroeg om het gewadenwerk in Nederland op zich te nemen. Nu had Truus weer een doel; ze ging meteen aan de slag. Nu pas vond ze haar eigenlijke opdracht. De laatste 25 jaar van haar leven heeft Truus honderden casula's, mantels en andere gewaden genaaid voor gemeenten overal ter wereld. Als zo'n casula na ongeveer een week hard werken klaar was en voor een gemeente in het buitenland bestemd was, dan werd hij eerst zorgvuldig ingepakt in vloeiend papier, daarna in een speciale doos gedaan en vervolgens naar het postkantoor gebracht. Met een voldaan gevoel over de uitgevoerde opdracht keerde ze dan weer terug in huis.

Ook reisde Truus jaren achtereenvolgend naar diverse gemeenten – in Nederland, maar ook elders in Europa – om met mensen ter plekke aan de

Trudie van Vilsteren (Kring West Brabant, Breda): *'Sinds september 2000 houden we in Breda eenmaal per maand op zaterdag een mensenwijdingsdienst. Ik heb meegebouwd aan het altaar, het driehoektafeltje, de wierookstandaard en naaide aan het achterdoek voor het altaar dat we zelf hebben geveerd. Het achterdoek is van linnen, vijf banen van vijf meter hoog en anderhalve meter breed; we vouwen het zo op dat het niet elke keer gestreken hoeft te worden. Met eigen diensten in het vooruitzicht hadden we een bron nodig om eigen gewaden te kunnen kopen. Zo ontstond de groep 'Nijvere Bijen'. Zij maken verkoopbare spulletjes. Met ons mobiele handeltje 'De Korf' verdienden we vorig jaar zo'n 1000 euro. Van deze opbrengst kunnen we de materialen voor de gewaden aanschaffen. Van de ministrantengewaden hebben we nu alle kleuren en dit jaar zijn we begonnen met onze eerste casula.'*

gewaden te werken. Wat zij ooit als kind van mèrè Margaretha geleerd had, kon zij nu aan anderen doorgeven. Niet alleen de kunst van het naaien, maar ook haar eerbied voor de verschillende stoffen, haar bewondering voor de schoonheid van de kleuren en de vormen, vooral de lemniscaat, droeg zij zodoende over op andere mensen. Zij deed het met liefde; maar als haar geduld soms erg op de proef werd gesteld, kon ze ook stampvoeten. Truus was een doener en wat ze deed, deed ze met hart en ziel. Het meevoltrekken van de sacramenten, het bestuderen van de antro-

posofie, het naaien van de gewaden, het driedelig lopen in de euritmie – Truus deed het vol overgave. Ze was dankbaar en beleefde het als een genade om te mogen werken. 'Kon ik nog maar wat doen', zei ze een week voor haar sterven. 21 jaar lang mocht ik haar 'gewadenpriester' zijn.

Wij mogen Truus heel dankbaar zijn voor alles wat zij voor het gewadenwerk in de Christengemeenschap heeft gedaan. Ik denk dat zij vanuit de andere wereld nog steeds de handen wil leiden van diegenen, die haar werk hier willen voortzetten.

De Landelijke Gewadengroep

door Marianne de Nooij

In een gespreksruimte van de Haagse Thomaskerk zitten Trees van Dijk (gemeente Den Haag) en Cokkie van Mierlo (gemeente Eindhoven) klaar voor een vraaggesprek met In beweging over het gewadenwerk in het Nederlandstalige bewindsgebied. Afgelopen jaar hebben zij, samen met Corrie Wijkhuizen (gemeente Den Haag), hun schouders gezet onder de huidige Landelijke Gewadengroep, die vanuit de synode begeleid wordt door Lisette Buisman.

Cokkie van Mierlo: 'In 1962 startte Truus Timmermans het gewadenwerk in ons bewindsgebied. Velen, ook ver buiten Nederland, leerden van haar het vak. In 1999 moest ze het werk neerleggen. De synode deed een oproep voor mensen die dit werk konden overnemen. Uit Meppel, Zutphen en Eindhoven meldden zich toen drie mensen die wel aanspreekpunt wilden zijn, maar wat het praktische werk betreft wilden ze alleen voor hun eigen gemeente gewaden blijven naaien. Dit was eigenlijk een voorstadium van de huidige Landelijke Gewadengroep. In 2002 kreeg Trees van Dijk vanuit de synode de vraag om het landelijke gewadenwerk te coördineren en contactpersoon te zijn voor de internationale Gewänderkammer.'

Trees van Dijk: 'Het maken van gewaden was voor mij nieuw, maar de vraag kwam omdat ik bezig was met het vervaardigen van omhullingen voor gestorvenen voor de periode tussen overlijden en uitvaart, zodat het proces

Trees van Dijk met een casula

van loslating zich ongestoord kan voltrekken. Samen met Corrie Wijkhuizen ben ik een cursus 'casula maken' gaan doen in Hamburg en we hebben meegedaan aan een cursus voor

Karin Hümmeler (Gewänderkammer) en Friedrich Hussong (gewaden-gremium)

seminaristudenten over de gewaden. In Den Haag ging ik alba's naaien, stola's en gordels. En Cokkie van Mierlo gaf mij alles door wat zij van Truus had geleerd. In 2004 ontstond het idee om een landelijke gewadendag te houden in Den Haag. Zo'n dertig mensen uit veel verschillende gemeenten deden daar aan mee. Ik werd in dat jaar ook, als enige niet-Duitse, uitgenodigd voor het Gewänderkammer-Treffen in Hamburg. Toen ik daar vertelde over onze landelijke gewadendag werd er enthousiast gereageerd. De internationale Gewänderkammer verhuisde kort daarna van Hamburg naar Brettinich, nabij Dresden in het Oosten van Duitsland en kwam onder leiding te staan van Karin Hümmeler. Bij de Gewänderkammer kun je zowel stof bestellen als ook compleet vervaardigde gewaden. Het maken van gewaden voor gemeenten over de hele wereld gebeurt hier door 'Meisterschneiderinnen' uit het voormalige Oost-Duitsland, die na de hereniging van de beide Duitslan-

Lea van Laéré (gemeente Het Gooi): 'Ik ben tot ik moeder werd kapster, manicure en visagiste geweest. Omdat ik handig ben met naald en draad en dingen graag verzorg, doe ik samen met twee anderen het sacristiewerk. Ik was de gewaden en altaarkleden en ga daar respectvol mee om. Eerst streek ik ze ook thuis, maar omdat ik katten heb kwamen er haren aan de gewaden, dus nu neem ik ze ongestreken mee naar de sacristie en strijk ze daar. Onze sacristie is een speciaal plekje, maar het is er allemaal wel heel klein en krap. Volgend jaar krijgen we een nieuwe kerk in Bussum met een grotere sacristie.'

Verzending van stoffen vanuit de Gewänderkammer

den geen werk meer hebben; zij ontvangen per gewaad een honorarium.'

Cokkie van Mierlo: 'In 2006 volgde de tweede landelijke gewadendag, ditmaal in de vrijeschool in Breda, waar de Kring West Brabant de mensenwijdingsdiensten houdt. Inmiddels was Lisette Buisman verantwoordelijk priester voor de gewaden geworden. Door de Kring van Zeven, de leiding van de Christengemeenschap, was zij ook gevraagd om zitting te nemen in het zojuist opgerichte internationale priester-gremium voor de gewaden, waar twee mannen en twee vrouwen uit noord (Hamburg), oost (Oost Duitsland), zuid (Zwitserland) en west (Nederland/Vlaanderen) zitting in hebben. Dit is een adviescommissie, die systematisch gaat kijken wat er nodig is, zodat niet overal eigen oplossingen gevonden hoeven worden, waardoor de eenheid – bijvoorbeeld in de kleuren – verloren gaat. Net als in de cultische teksten is eenheid van wezenlijke betekenis. En op dat gebied

Meike van Tienhoven-Tideman (gemeente Zutphen): 'In 1993 verhuisden we naar een huis vlak bij de Johanneskerk en al snel kwam de vraag of ik in de sacristiegroep wilde meedraaien; ik wilde graag actief zijn binnen de kerk. Na enkele jaren heb ik ook het ministeren, wat ik als puber al gedaan had, weer opgepakt. Het was fijn om zo de gewaden "van binnen en van buiten" te beleven. We hebben ons in de groep ook bezig gehouden met de manier van strijken: in de lengte of in de breedte. Omdat het verschil in onze "proefopstelling" niet overtuigend was, hebben we geen voorschriften gegeven in het besef dat het op meerdere manieren kan.'

gaat dit gremium de Kring van Zeven dus adviseren. Langzaamaan ontstond zo met Lisette als begeleidende geestelijke de huidige Landelijke Gewadengroep. Ver zijn eigenlijk nog op zoek naar een echte 'Meisterschneiderin'. Kijk, de zijden gewaden, zoals de mantels, de kazuifels, gordels, stola's en kragen zijn dan misschien niet meteen eenvoudig om te maken, maar het is toch minder specialistisch coupeusewerk vergeleken met de precies op maat gemaakte zwarte wollen talaren en witte linnen alba's. Zo'n talaar is echt een technisch hoogstandje.

Trees van Dijk: 'In maart zijn Cokkie en ik op cursus geweest bij zo'n echte Meisterschneiderin, Ingrid Trede in Ratzeburg (Noord Duitsland) en dan ervaar je, vanaf het allereerste ontvouwen van de stof, de hand van de vakvrouw; tot in het kleinste detail is het technisch in orde. We hebben daar aan een kazuifel gewerkt. Die bestaat uit drie lagen: zijde, geweven paardenhaar en melosane-katoen. De stof wordt eerst gestreken. De verstevigingsstof van paardenhaar is de meest vormvaste tussenvoering die er is, dat is al een oude traditie in kleermakersland, bijvoorbeeld bij colberts en mantelpakken. Bij het strijken kun je echt ruiken dat dit materiaal van het paard afkomstig is. De stof die je van de Gewänderkammer geleverd krijgt is minimaal, dus je moet het patroon heel exact op de stof leggen om het er goed uit te krijgen; de draadrichting is daarbij bepalend. Voor een kazuifel werk je met stevige tai-zijde uit Azië, die in Duitsland wordt geverfd. Eerst worden

kleurmonsters genomen en door meerdere mensen beoordeeld voordat de hele baal zijde wordt geverfd. Het patroon van de lemniscaat wordt op de katoenen versteviging gelegd en in z'n geheel uitgeknipt en pas daarna op twee plaatsen doorgeknipt. Dan wordt hij op de tai-zijde gelegd met de opengeknipte kanten iets naar buiten gebogen. Ingrid Trede strijkt die vorm dan vochtig zo uit dat ze net die paar millimeters die je extra nodig hebt eraan tovert.'

Cokkie van Mierlo: 'Het naaien van gewaden is voor mij anders dan met 'gewoon' naaiwerk bezig zijn. Het heeft een zeker eeuwigheidskarakter; burgerlijk naaien is veel kortstondiger. Het werk aan de gewaden heeft ook iets van een offeraspect in zich: je blijft gemakkelijk teveel met het praktische bezig. Soms zet ik in de dienst gewoon mijn bril af om niet alles te zien, want als ik iets zie wat niet in orde is raak ik uit de stroom van de dienst. Als een werkstuk klaar is dan doe je er helemaal afstand van. Ik naai in principe voor mijn eigen gemeente, maar als een gewaad naar Peru gestuurd zou worden, zou ik dat helemaal prima vinden. Veel gewaden in jonge gemeenten over de hele wereld worden gefinancierd uit de 'oud goud en zilver inzameling' van Johannes Lenz. Ik heb ook wel eens een erfstukje, dat niemand wilde hebben, meegegeven naar Lenz (adres: Alt Kladow 17, D-14089 Berlin) en kreeg een heel leuke brief terug over de liturgische uitrusting in Tallinn (Estland), kelken voor Roemenië en Colombia, gewaden voor Italië en nog veel en veel

Cokkie van Mierlo met het Kerst-antependium

meer, die dat jaar uit de opbrengst van het oude goud en zilver waren gefinancierd. Al met al ga ik nu al zo'n vijftien jaar om met de gewaden en ik ontdek nog steeds nieuwe dingen. Ik ben er echt enthousiast voor, het blijft enorm trekken.'

Trees van Dijk: 'Gewaden omhullen het persoonlijke, waardoor de oergestalte van de mens zichtbaar kan worden. In de alba wordt iets zichtbaar van het omgevormde, gereinigde levenslichaam; en ja, dat witte linnen van de alba, dat blijft een enorm gevecht met al die vlekjes en die kreukels ... Het is heel goed dat onze werkstukken gewijd worden. Bij de eerste alba die ik had gemaakt zat ik op het puntje van mijn stoel toen die voor het eerst in de dienst werd gedragen: hier hing hij wat te hoog, daar wat te laag. Sinds ik een keer bij de wijding van een gewaad ben geweest, heb ik dat niet meer. Ik geef het helemaal weg en voel me niet langer meer de direct verantwoordelijke; ik blijf natuurlijk wel gewoon doen wat er nodig is. Nu ik zelf ook minstreer beleef ik aan den lijve hoe goed het is om de

gewaden aan te doen, als een vorm waar je je in kunt voegen. Je staat bij het altaar in een zekere ring van waardigheid. Dat gaat niet zomaar in je spijkerbroek. De gewaden helpen om die ring telkens weer te scheppen, zodat het sacrament waardig kan worden voltrokken.